

Biostabil

Noot bij vonnis van voorzieningenrechter in kort geding Rechtbank Groningen 25 mei 2004¹

Menno Heerma vanVoss **Het recht op vrijheid van meningsuiting krijgt steeds meer kans om te worden uitgeoefend. Via het internet kan iedereen zich, al dan niet anoniem, uiten. Internet als een soort 'Speakers Corner' in het Londense Hyde Park, eertijds het symbool van de Britse democratie. Internet wordt in toenemende mate gebruikt als de zeepkist waar iedereen op kan klimmen om zijn mening te verkondigen.**

Klaagsites en de spelregels | Een vorm waarin dat gebeurt zijn de zogenoemde 'klaagsites'. Klaagsites zijn er in allerlei soorten en maten. Op klageplatforms, zoals www.klaagbus.nl kan over verschillende onderwerpen worden geklaagd. Of zoals www.sucks.nl waar iedereen een eigen klaagsite kan inrichten. Daarnaast zijn er ook klaagsites waarop mensen over een specifiek onderwerp hun gram trachten te halen, zoals www.xs4all.adsl.nl en www.internetkabel.nl.²

Internet is een welhaast perfect medium om te klagen. Internet biedt niet alleen de mogelijkheid om je mening te ventileren, maar ook om een groot publiek en wellicht medestanders te bereiken.³ De boodschap vervliegt niet, want die kan zo lang als men wenst op internet blijven staan. Tenzij anderen daartegen in verweer komen, omdat de spelregels worden overtreden.

Soms kan de wijze waarop wordt geklaagd niet door de beugel. In andere gevallen zijn het gebruik van de betreffende domeinnaam waaronder de site is te bereiken, de lay-out (*look and feel*) of de inrichting van de site niet geoorloofd.⁴ Zo moest afgelopen mei de voorzieningenrechter te Groningen oordelen over de

klaagsite www.biostabil.sucks.nl, waartegen de heer Santanera zich verzette.

BioStabil 2000 versus biostabil.sucks.nl, de feiten | Bruno Santanera sr. alias *Magnetic Field Research Medical Center* (MFR) brengt een medaillon met een sterke magneet op de markt die volgens Santanera een positieve invloed op de gezondheid heeft. Op de website www.biostabil2000.nl en op Tell Sell wordt het product BioStabil 2000 aan de man gebracht. In 1991 is BioStabil 2000 als woordmerk in de Benelux geregistreerd voor zowel hangers als sieraden. De domeinnaam biostabil2000.nl is geregistreerd op naam van MFR.

Gedaagde had kennelijk slechte ervaringen opgedaan met de BioStabil2000 medaillon en spuide zijn gal op zijn klaagsite www.biostabil.sucks.nl die hij via het klageplatform www.sucks.nl had opgezet. Op de website waren onder meer de volgende uitlatingen te vinden:

'het kermis-kettinkje van Santanera';
'U kent inmiddels allemaal de TV-reclame van de BioStabil2000 wel. Hier zien we een oude "zigeuner" in een pak';
'dat Bruno weet hoe hij geld moet verdienen, is duidelijk want ook Santanera Parfums BV is een onderdeel van zijn imperium'.⁵

De volgende mededelingen op de website konden evenmin Santanera's goedkeuring wegdragen:

1 een door gedaagde ingeschakelde edelsmid zou hebben getaxeerd dat

de hanger inclusief de magneet kon worden geproduceerd voor 10 euro;

- 2 een professor natuurkunde zou hebben gesteld, dat de magneet niet zou reageren op het menselijk lichaam;
- 3 het Garantie certificaat van MFR zou een waardeloos stukje papier zijn, omdat het bureau MRF van Santanera is en geen onafhankelijk bureau zou zijn dat waarborg biedt; en,
- 4 'zijn werkruimte is imposant. Overal liggen er enveloppen, waarvan overigens de meeste leeg bleken te zijn' (een citaat uit het tv-programma Tros Radar).

Santanera stelde tevens dat gedaagde verder op zijn website de suggestie wekte dat Santanera misbruik maakt van mensen met een laag inkomen en zich ten koste van hen verrijkt.

Santanera vorderde onder meer een verbod op het gebruik van websites waarin het merk BioStabil op enigerlei wijze voorkomt, een bevel tot onthouding van het doen van kwetsende of smadelijke mededelingen en een rectificatie zowel in het Dagblad van het Noorden als op de gewraakte website.⁶

De rechtsvragen en de beoordeling | De voorzieningenrechter vatte de koe gelijk bij de horens door partijen erop te wijzen dat hier twee belangen tegenover elkaar staan. Namelijk het belang dat Santanera niet in zijn eer en goede naam wordt aangetast en het belang van gedaagde zich vrij te kunnen uiten en daarbij misstanden

Mr. M. Heerma vanVoss is advocaat gespecialiseerd in IE, ICT en Media & Entertainment zaken en leidt de sectie IE/ICT bij Holland Van Gijzen advocaten en notarissen te Amsterdam. E-mail: menno.heermavanvoss@hollandlaw.nl

aan de kaak te kunnen stellen. Daarnaast bekeek de rechter of het gebruik van de domeinnaam www.biostabil.sucks.nl als een inbreuk op de merkrechten van Santanera kon worden beschouwd.

Recht op vrijheid van meningsuiting versus recht op bescherming van eer en goede naam

Net zoals bij perspublicaties is bij klaagsites ook de vraag welk van de twee rechten prevaleert: recht op vrijheid van meningsuiting of het recht op bescherming van eer en goede naam (het recht op privacy valt buiten het bestek van de annotatie).

Bij de belangenafweging die daarbij te pas komt, spelen niet alleen de mate van de juistheid of onjuistheid van de feitelijke beweringen en de toon en strekking van de mededelingen een rol, maar ook de vrijheid van meningsuiting: het belang om iets aan de kaak te kunnen stellen, een publiek debat te kunnen voeren. In de beoordeling moeten daarnaast de omstandigheden, zoals de aard van de misstand die aan de kaak wordt gesteld, de gevolgen, de mate van bekendheid van de persoon (*public figure* of niet), de mate waarin de persoon zichzelf publiekelijk opstelt, de mate van openbaarheid van het medium, het soort medium en de inkleding van de uitlatingen, worden meegenomen.⁷

Het gaat er in dit soort kwesties met name om of de grens van het betamelijke is overschreden. Deze grens wordt pas overschreden als de feitelijke beweringen geen steun vinden in de feiten of wanneer de uitlatingen onnodig grievend zijn.⁸

De rechter oordeelde uiteindelijk dat alle voornoemde uitlatingen niet de grens van het betamelijke overschreden. Zo werd de uitlating 'een oude zigeuner in een pak' weliswaar niet fraai gevonden, maar voorshands niet onrechtmatig, omdat:

'2.5. ... [gedaagde] bij het doen van de uitlating "een oude zigeuner in een pak (leiser)" had moeten begrijpen dat deze typering bij sommige lezers van zijn website bepaalde door [eiser] gestelde negatieve associaties met zich mee kan brengen. Hoewel de voorzieningenrechter deze gewraakte uitlating – gezien het voormelde – betreuenswaardig en niet fraai vindt, waarbij uitdrukkelijk geen waardeoordeel over deze associaties wordt gegeven, is de voorzieningenrechter van oordeel dat gelet

op het feit dat [gedaagde] gemelde associaties niet openlijk heeft uitgesproken, niet kan worden vastgesteld welk doel [gedaagde] met de gewraakte uitlating voor ogen stond.'

Hoewel de uitkomst acceptabel is, is de argumentatie aanvechtbaar. Gedaagde heeft immers de uitlating als zijn mening over Santanera in zijn website opgenomen. Het is eveneens duidelijk wat gedaagde voor ogen stond. De publicatie van gedaagdes mening op het world wide web dat voor iedereen – die de Nederlandse taal verstaat – toegankelijk is, lijkt mij wel degelijk openlijk. De wijze waarop de mening wordt geventileerd, in woord of in geschrift, is op zich niet relevant, maar het bereik van het medium dat wordt gebruikt, de mate van openbaarheid, is dat wel.⁹

Het doel van gedaagde spreekt ook voor zich: gedaagde wenst immers iets aan de kaak te stellen en daarbij de heer Santanera en zijn medaillon in een 'ander' daglicht te stellen.

Ten aanzien van de andere uitlatingen oordeelde de rechter – mede omdat Santanera zijn stellingen onvoldoende had onderbouwd – dat deze niet beledigend, nodeloos grievend of onjuist waren.

Recht op verzet tegen verwarring, misleiding en denigrerend gebruik?

Bij klaagsites gaat het niet alleen om de uitlatingen, maar vaak ook om de domeinnaam en/of de website, waarin het merk van een product of dienst, de handelsnaam, het (bekende) onderscheidingsteken of de (bekende) persoonsnaam wordt gebruikt.

Met betrekking tot de domeinnaam en het merkenrecht was de rechter in deze zaak echter snel klaar, want Santanera liet na zijn stelling verder te onderbouwen na de gemotiveerde betwisting van gedaagde dat het merk Biostabil2000 niet in de domeinnaam www.biostabil.sucks.nl voorkwam. Het lijkt jammer dat Santanera dit heeft laten liggen, want er is toch wel wat voor te zeggen dat BioStabil2000 en biostabil.sucks.nl met elkaar overeenstemmen in de zin van de Benelux Merkenwet. Of het merkenrecht Santanera uiteindelijk had geholpen valt te betwijfelen.

Het merkenrecht¹⁰ en het handelsnaamrecht bieden meestal weinig soelaas, omdat het gebruik van het merk of de handelsnaam in dit soort kwesties meest-

al niet als een inbreuk kan worden aangemerkt.^{11,12} In de meeste gevallen is er weliswaar sprake van overeenstemming tussen het merk en de domeinnaam. Een toevoeging, zoals 'sucks', brengt daar te weinig verandering in. Vaak wordt echter niet voldaan aan de eis dat de domeinnaam als een onderscheidingsteken voor waren of diensten of als handelsnaam voor een onderneming wordt gebruikt. Het Europese Hof van Justitie bepaalde in haar *BMW/Deenik*-uitspraak dat:

'De artikelen 5 tot en met 7 van richtlijn 89/104 staan de merkhouders niet toe een derde te verbieden, van zijn merk gebruik te maken om bij het publiek aan te kondigen dat hij de reparatie en het onderhoud van waren voorzien van dit merk verricht die door dan wel met toestemming van de merkhouders onder het merk in de handel zijn gebracht, of dat hij gespecialiseerd dan wel specialist is in de verkoop of de reparatie en het onderhoud van die waren, tenzij het merk zo wordt gebruikt, dat de indruk kan worden gewekt, dat er een commerciële band tussen de derde onderneming en de merkhouders bestaat, en met name dat de onderneming van de wederverkoper tot het distributienet van de merkhouders behoort of dat een bijzondere relatie tussen de twee ondernemingen bestaat'.¹³

Klaagsites worden over het algemeen niet gebruikt voor het aanbieden van producten (waren) of diensten. Dan rest voor een merkhouders slechts het bepaalde in artikel 13A, lid 1, onder d BMW inzake het gebruik van een identiek of overeenstemmend teken *anders* dan ter onderscheiding van waren of diensten.¹⁴ Naast dat criterium moet het gebruik *zonder een geldige reden zijn* en moet daardoor *ongerechtvaardigd voordeel worden getrokken uit of afbreuk worden gedaan aan het onderscheidend vermogen of de reputatie van het merk*.

In eerste instantie lijkt deze bepaling een opening te bieden voor merkhouders, want dat er bij klaagsites, zoals www.biostabil.sucks.nl, afbreuk wordt gedaan aan de reputatie van het merk, is vaak evident. De vraag is of dat gebruik 'zonder geldige reden' gebeurt.

Het recht op vrijheid van meningsuiting lijkt in eerste instantie als geldige reden te kunnen worden aangemerkt voor het gebruik van een merk, ook al wordt door dat gebruik het merk niet in een goed

daglicht gesteld. Als dit anders zou zijn, zou niemand meer zijn/haar mening kunnen geven over een product, anders dan door het gebruik van vage omschrijvingen, zoals we kennen uit de slukreclame: 'de gloeilampenfabrikant in het zuiden des lands'.

Echter is het noodzakelijk dat men het merk in de domeinnaam van de klaagsite gebruikt om een mening over een bepaald merkproduct of dienst te ventileren. Voorstanders zullen zeggen: ja, want daardoor kan men de website vinden. Tegenstanders zullen zeggen nee, want ook met behulp van andere middelen, zoals zoekmachines, en/of door gebruikmaking van metatags en links, kan men de website vinden.

Het antwoord op de vraag of een merk, een handelsnaam, maar ook een (bekend) onderscheidingsteken of een naam van een persoon wel of niet kan worden gebruikt als domeinnaam of als element van een domeinnaam, is afhankelijk van de omstandigheden en de gevolgen daarvan. Zo is het van belang of er wel of geen sprake is van verwarringsgevaar of gevaar tot misleiding omtrent de herkomst van de website.¹⁵ Los daarvan kan het enkele gebruik van het merk, de handelsnaam, het (bekende) teken of de persoonsnaam wellicht ook onrechtmatig zijn zonder dat er sprake is van verwarring of misleiding, maar vanwege het simpele feit dat de domeinnaam of de domeinnaam in combinatie met de inhoud van de website denigrerend is of in merkrechtelijke termen: afbreuk doet aan het onderscheidend vermogen of reputatie van het merk.¹⁶

Met betrekking tot de vraag of het gebruik verwarrend of misleidend is, kunnen de argumenten uit de *BMW/Deenik*-uitspraak – niet alleen in merkkwesties – een fraaie oplossing bieden. Bij het gebruik van een domeinnaam identiek aan of overeenstemmend met een merk, handelsnaam, teken of persoonsnaam en ook bij het gebruik van een merk, handelsnaam, teken of persoonsnaam in de klaagsite zelf, gaat het in het bijzonder om het evenwicht tussen het voorkomen van verwarring of misleiding omtrent de herkomst van de klaagsite en het functioneel gebruik van het merk, de handelsnaam, het teken of de persoonsnaam in de domeinnaam en de website om daarmee het onderwerp aan te kunnen geven.¹⁷

Hetzelfde geldt voor de niet bij het dealernetwerk aangesloten autodealer die graag aan het publiek kenbaar wil maken dat hij een bepaald automeerk verkoopt of repareert. Dit mag zolang hij het maar doet op een niet meer dan functionele wijze waardoor geen verkeerde indruk zou kunnen ontstaan omtrent zijn hoedanigheid en verbondenheid.

Ook bij klaagsites mag mijns inziens geen verkeerde indruk ontstaan omtrent de herkomst van de berichtgeving. Het moet klip en klaar zijn dat de klaagsite niet afkomstig is van, noch verbonden is met de merkhouder, de handelsnaamrechthebber, de gebruiker van het teken of de betreffende persoon. Indien het publiek omtrent de herkomst van de website kan worden misleid of in verwarring kan worden gebracht, kan dat dus aanleiding vormen om het gebruik van een identieke of overeenstemmende domeinnaam te verbieden, op basis van het merkenrecht dan wel onrechtmatige daad.^{18, 19}

Het gebruik van een domeinnaam die bestaat uit een identiek(e), maar in sommige gevallen ook uit een overeenstemmend(e) merk, handelsnaam, teken of persoonsnaam zonder nadere toevoeging(en), scheidt vaak geen duidelijkheid omtrent de daadwerkelijke herkomst en/of legt juist een verband. Zulk gebruik kan mijns inziens dan een merkinbreuk vormen dan wel onrechtmatig zijn.

De disclaimer, een toevoeging aan de domeinnaam of de inrichting ter voorkoming van verwarring en misleiding

Maar wat nu als er bijvoorbeeld een disclaimer op de website staat, die de herkomst van de website verduidelijkt of er een toevoeging, zoals 'sucks', in de domeinnaam staat?

Naast de samenstelling van de domeinnaam zal ook de disclaimer die vaak in klaagsites ter voorkoming van de verwarring wordt gebruikt, een rol spelen bij de beantwoording van de vraag of er sprake is van gevaar voor verwarring of misleiding. Een disclaimer kan echter niet altijd het gebruik van een merk, handelsnaam, teken of persoonsnaam in een domeinnaam en/of een website rechtvaardigen. Dat zal afhangen van hoe duidelijk een en ander voor het publiek is. Voor de duidelijkheid van de disclaimer zullen onder andere de plaats, de grootte en de bewoordingen van de disclaimer bepalend zijn.

Een disclaimer die alleen is geplaatst op de homepage of verstopt is achter een button is mijns inziens niet voldoende. In die gevallen is het immers niet altijd direct duidelijk door wie de website is ingericht, met name in het geval men niet op de homepage binnenkomt. Een disclaimer zal dan op zijn minst op alle pagina's bij het openen duidelijk zichtbaar en leesbaar moeten zijn voor de gebruiker.

Het gevaar voor verwarring of misleiding kan worden weggenomen door aan het merk, de handelsnaam, het teken of de persoonsnaam een of meer woorden of tekens toe te voegen. Nu in www.biostabil.sucks.nl het hoofddomein 'sucks.nl' staat vermeld en het publiek inmiddels bekend is met de klaagsites van www.sucks.nl, is het mogelijk dat het publiek niet zo snel zal denken dat de website is ingericht door de merkhouder of dat er een verband bestaat tussen de websitehouder en de merkhouder.

In dit geval is het gevaar voor verwarring dan weliswaar klein, maar het gebruik van het woord 'sucks' is niet fraai en doet afbreuk aan de reputatie van het merk BioStabil2000. Hiervoor zagen we dat de vrijheid van meningsuiting een geldige reden zou kunnen zijn voor het gebruik van een merk, maar of het gebruik van een denigrerende toevoeging als 'sucks' – ik zal wel ouderwets klinken – noodzakelijk is, betwijfel ik. Ik meen dan ook dat in dergelijke gevallen de rechthebbende op het merk, de handelsnaam, het teken of de persoonsnaam zich zou moeten kunnen verzetten tegen nodeloos denigrerende toevoegingen, net zoals tegen nodeloos grievende uitlatingen.

In sommige gevallen scheidt de inhoud van de website alleen al duidelijkheid omtrent de herkomst,²⁰ maar dat is niet in alle gevallen voldoende.

Overmatig en overbodig gebruik van merk, handelsnaam, teken of persoonsnaam op de website, of als metatag en/of als link

De wijze van het gebruik van een merk, handelsnaam, teken of persoonsnaam op de website zal tevens bepalend zijn. Zo zal het gebruik van meer dan alleen het woordmerk, zoals beeldmerken (logo's), of het overmatig of overbodig gebruik van het woordmerk op een website een verkeerde indruk kunnen wekken omtrent de herkomst. Uit onder meer voornoemde *BMW/Deenik*-uitspraak

is op te maken dat het gebruik van een merk slechts is toegestaan als het functioneel blijft en niet een verkeerde indruk omtrent de herkomst wekt. Zo wordt het gebruik van logo's, terwijl er een woordmerk beschikbaar is, niet toegelaten.²¹ Ook het veelvuldig gebruik van alleen woordmerken kan als overbodig worden beschouwd. Analoog hieraan zou ook het disfunctioneel en disproportioneel gebruik van een handelsnaam, teken of persoonsnaam als onrechtmatig kunnen worden aangemerkt, indien het publiek daardoor ten onrechte een verband zou kunnen leggen tussen de klaagsite en rechthebbende op de handelsnaam, het teken of de persoonsnaam.

Sinds de *Constance Sars*-uitspraken weten we dat ook het gebruik van merken als metatags en als links als onrechtmatig kan worden beoordeeld.²² Ook het gebruik van inlinelinks, framelinks of deeplinks, waarbij de websitepagina's van de ander in de klaagsite naar voren komen, kan een inbreuk vormen op de auteursrechten van de rechthebbende van de betreffende websitepagina's.²³

Conclusie | Er zijn nogal wat hobbels te nemen voordat men kan zeggen dat een klaagsite in al haar aspecten, zowel de uitlatingen als het gebruik van een identiek of overeenstemmend teken, al dan niet verwerkt in de domeinnaam, ongeoorloofd is. Het recht op vrijheid van meningsuiting is een groot goed en geeft klagers genoeg ruimte, maar er zijn enige spelregels in acht te nemen: duidelijkheid omtrent de herkomst, geen verwarring of misleiding; functioneel en proportioneel gebruik van merk, handelsnaam, teken of persoonsnaam; geen nodeloos denigrerend gebruik en geen onjuiste of nodeloos grievende uitlatingen. Indien men meent dat een en ander wordt overtreden, moet men deze spelregels goed kennen en gebruiken wil men erin slagen een klaagsite van het www-bord te spelen.

Noten

1 V.zr. Rb. Groningen 25 mei 2004, LJN-nummer: AO9943, *NJ* 2004/418, (www.biostabil.sucks.nl).

- 2 Beide zijn inmiddels opgeheven.
- 3 Zie ook de column 'Protestsites', Marie-José Klaver op www.nrc.nl/internet/artikel/print/1007468800645.html.
- 4 Ik ga niet in op het overnemen van de layout (look and feel) van een website.
- 5 Gedaagde heeft tijdens de zitting erkend dat deze uitlating onjuist was en had deze inmiddels verbeterd.
- 6 Gedaagde heeft nog getracht een eis in reconventie in te stellen, maar dat werd niet toegelaten omdat gedaagde de eis in reconventie niet op voorhand schriftelijk kenbaar had gemaakt aan de voorzieningenrechter en aan eiser.
- 7 Zie Aant. 26-100 van de Losbladige Groene Kluwer, *Onrechtmatige Daad VII* (prof. Mr. G.A.I. Schuijt) en bijvoorbeeld Pres. Rb. Leeuwarden 20 maart 200, *Mf* 2000/5 (Bayer vs Ziek door Bayer)
- 8 In strafrechttermen: als er sprake is van belediging, smaad of smaadschrift; art. 261 e.v. Sr.
- 9 Zie rechtspraak genoemd in Aant. 76 van de Losbladige Groene Kluwer, *Onrechtmatige Daad VII* (prof. Mr. G.A.I. Schuijt).
- 10 Eenvormige Beneluxwet op de merken (BMW), Eerste Richtlijn 89/104/EEG van de Raad van 21 december 1988 betreffende de aanpassing van het merkenrecht der Lidstaten (MRI) en Verordening (EG) nr. 40/94 van de Raad van 20 december 1993 inzake het Gemeenschapsmerk (MVo.).
- 11 Zie uitspraken inzake domeinnamen op www.domjur.nl; Theo Bosboom en Christel Jeunink, 'Het handelsnaamrecht in domeinnaamgeschillen', *IER* 2003, nr. 1, p.1-8; Lars Huisman, 'Domeinnamen 2002-2003', *Mf* 2004, nr. 2, p. 28 e.v.
- 12 Art. 13A, lid 1, a, b en c BMW; art. 5, lid 1 a en b, lid 2 MRI; art. 9, lid 1, a, b en c MVo. en art. 5 Handelsnaamwet.
- 13 HvJ EG 23 februari 1999, C-63/97, *NJ* 2001/134, m.nt. JHS (BMW/Deenik); zie ook over dezelfde rechtsvraag BenGH 25 september 2000, *IER* 2000/65, m.nt. DWFV (BMW/Deenik).
- 14 Artikel 13A, lid 1, d BMW: wanneer dat teken gebruikt wordt anders dan ter onderscheiding van waren, indien door gebruik, zonder geldige reden, van dat teken ongerechtvaardigd voordeel wordt getrokken uit of afbreuk wordt gedaan aan het onderscheidend vermogen of de reputatie van het merk.
- 15 De domeinnamen www.ritaverdonk.nl en www.benbot.nl zijn laatst nog 'gekaapt'. Na protest van de bewindsvrouw Verdonk

vanwege verwarringsgevaar is de domeinnaam teruggegeven.

Zie ook art. 1:8 BW: *hij die de naam van een ander zonder diens toestemming voert, handelt jegens die persoon onrechtmatig, wanneer hij daardoor de schijn wekt die ander te zijn of tot diens geslacht of gezin te behoren.*

- 16 Voorbeeld van geen afbreuk: Pres. Rb. Amsterdam 24 februari 2000, *DomJur* nr. 2000-3 (Ariel.nl).
- 17 Zie bijvoorbeeld: Hof Amsterdam 25 oktober 2001, *DomJur* nr. 2002-125 (tweede-kamer.nl/2ekamer.com).
- 18 Artikel 6:194 BW inzake misleidende reclame biedt geen soelaas, omdat het bij klaagsites over het algemeen niet gaat om commerciële uitingen.
- 19 Naast het feit dat het gebruik tot verwarring, misleiding of afbreuk kan leiden, kan de registratie van de domeinnaam tot blokkering van het gebruik door de rechthebbende leiden, hetgeen een reden kan zijn tot een gebruiksverbod en overdracht van de domeinnaam. Zie bijvoorbeeld V.zr. Rb. Arnhem 3 december 2002, *KG* 2003/20; *Mf* 2003/9, m.nt. A. Tsoutsanis (janpeterbalkenende.nl).
- 20 Zie Hof Amsterdam 28 februari 2002, Computerrecht 2002/0309 (betuweroute.nl).
- 21 Laatst nog V.zr. Rb. Amsterdam 22 april 2004, *IER* 2004/59 (Subaru-specialisten); zie voor meer uitspraken over dit soort kwesties *het dossier Dealers/agentschappen* op www.domjur.nl.
- 22 Pres. Rb. Amsterdam 10 februari 2000 en 4 mei 2000, *Mf* 2000/27 resp. 2000/41, beide m.nt. Dirk Visser (Constance Sars).
- 23 Zie onder andere: Deborah Lakerveld en Tina van der Linden-Smith, 'Verboden links', *NJB* 22 augustus 2003, p. 1490 - 1496.